

Estiu 2015

Amèrica Llatina i el regionalisme multipolar

Anna Ayuso

Investigadora sènior

CIDOB

El regionalisme a l'Amèrica Llatina del segle XXI s'ha transformat responant als canvis del context internacional. La globalització, que incrementa els intercanvis, l'emergència de nous actors, la difusió del poder econòmic i polític i la creixent autonomia del Sud Global en relació a les potències tradicionals han reconfigurat les estructures de inter-relació. Una intensa nova onada de regionalisme llatinoamericà se superposa a iniciatives prèvies i alhora les transforma, creant una xarxa de vincles i institucions multilaterals heterogènies.

Els intents d'estrènyer vincles entre els estats d'Amèrica Llatina tenen arrels antigues. Des de l'època de la independència de l'imperi espanyol els territoris emancipats van acaronar la idea d'una integració entre regions. La cultura política comuna i els estrets vincles socials de les elits criolles que van liderar la independència va donar lloc a projectes d'integració regional efímers però va predominar la consolidació nacional de les noves repúbliques. A començaments del segle XX l'hegemonia regional dels Estats Units va impulsar un regionalisme hemisfèric al voltant de la Organització de Estats Americans (OEA) a través de la qual va impulsar el seu domini ideològic i la primàcia econòmica. Després de la Segona Guerra Mundial un nou regionalisme sub-regional va començar a sorgir.

Es poden diferenciar tres períodes en l'evolució de la integració a Amèrica Llatina que es poden resumir en el regionalisme desenvolupador dels anys 50's als 70's; el regionalisme obert dels 80's-90's i el regionalisme del segle XXI, que està encara configurant-se. Els primers projectes d'integració del segle passat es vinculaven amb els processos nacionals d'industrialització a través del model de substitució d'importacions. Era un regionalisme defensiu vers els mercats industrialitzats extra-regionals per mitjà de la creació d'un mercat regional més gran. Van néixer el Mercat Comú Centreamericà (MCC), la Associació Llatinoamericana de Lliure Comerç (ALALC) i el Pacte Andí. Cap dels tres existeix com a tal avui en dia, però tampoc van desaparèixer, van mutar.

La ALALC volia establir una zona de lliure comerç però les enormes diferències econòmiques, la impossibilitat d'alguns membres per complir el cronograma de desgravació aranzelària i la crisi mundial dels anys 70 van fer descarrillar el projecte. El 1980 es va substituir amb la creació de l'ALADI amb un model regional més flexible, basat en acords bilaterals i sub-regionals. Després de la "dècada perduda" dels 80's a causa de la crisi del deute extern, a principis dels 90 va aparèixer el "regionalisme obert", que propugnava un procés de liberalització per inserir els països en l'economia mundial seguint el model del "Consens de Washington". La integració regional s'entenia com una eina per promoure la competitivitat internacional i l'augment de la capacitat de negociació. Es va crear el Mercat Comú del Sud (MERCOSUR) (Argentina, Brasil, Uruguai i Paraguai). La Comunitat Andina (CAN) va succeir al Pacte Andí i el Sistema

d'Integració Centreamericana (SICA) al MCC adaptant-se al nou patró. Aquestes iniciatives van aconseguir el creixement de les exportacions, però el model es va ensorrar amb la crisi econòmica de fi de segle que va comportar l'augment de la pobresa.

El gir polític cap a l'esquerra en diversos països de la regió a l'inici del segle XXI va tenir repercussions en el regionalisme amb una nova generació anomenada de moltes maneres: el terme regionalisme postliberal, s'utilitza per emfatitzar un enfocament més polític i menys basat en la liberalització econòmica (Sanhuja, 2010); regionalisme posthegemònic al·ludeix a la major autonomia dels Estats Units dels nous projectes regionals (Tussie i Riggiorzi 2009); més pragmàtica és l'expressió regionalisme heterodox (Van Klaveren, 2012) que assenyalava que sense seguir un patró comú però té com a objectiu adaptar el regionalisme a la globalització i a la creixent interdependència. Dins d'aquestes categories entren: l'Aliança Bolivariana per a les Amèriques (ALBA del 2004), la Unió de Nacions Sud-americanes (UNASUR del 2008) i la Comunitat d'Estats Llatinoamericans i del Carib (CELAC del 2010) o la més recent creació de l'Aliança del Pacífic (2010) entre Xile, Perú, Colòmbia i Mèxic. Avui hi ha una estructura regional multilateral composta per diverses capes generant per una banda sinergies i vincles de cooperació, però també certa competència.

En el pla polític, els molts tipus de regionalismes d'Amèrica Llatina poden explicar-se per la varietat d'interessos econòmics, polítics i ideològics presents al continent. Per exemple, els interessos econòmics cap a la regió d'Àsia-Pacífic i una preferència per economies obertes i el lliure comerç van donar lloc a l'Aliança del Pacífic. En canvi el rebuig de la interferència d'Estats Units i així com una preferència pel desenvolupament endogen va impulsar l'ALBA. Aquesta és fruit també del lideratge regional de la Veneçuela d'Hugo Chávez. En canvi el lideratge de Brasil va ser decisiu en la creació de UNASUR, com espai polític autònom separat de l'Amèrica del Nord.

La complexitat en diferents nivells genera múltiples pertinences; tots els països de d'Amèrica Llatina estan a la OEA juntament amb Canadà i Estats Units. Alguns a més estan lligats amb acords de lliure comerç amb Estats Units, com ara el Espai Nord Atlàntic de Lliure Comerç (TLCAN) entre el Canadà, els EUA i Mèxic, l'Àrea de Lliure Comerç d'Estats Units i d'Amèrica Central i República Dominicana (CAFTA-DR). Això no impedeix que, tant Mèxic com els països d'Amèrica Central participin a la CELAC, que agrupa tots els països llatinoamericans excloent Estats Units i Canadà, i que es presenta com un espai post-hegemònic.

Ahora es mantenen els espais sub-regionals com la UNASUR, la CAN, el Mercosur, l'Aliança del Pacífic. Tots ells associen una regió i diferents projectes amb valors, polítiques i interessos diversos. Aquestes diferències es manifesten en una fragmentació d'Amèrica del Sud entre l'Aliança del Pacífic orientada al lliure comerç i el Mercosur amb una estratègia proteccionista que s'ha ampliat dels quatre països originaris a Veneçuela i Bolívia, anteriors membres de la CAN. Aquesta darrera és una institució fragmentada amb la meitat dels seus actuals quatre membres a l'Aliança del Pacífic, un altre al Mercosur i Equador indecís.

L'enfocament intergovernamental és un altre problema; s'han creat múltiples institucions que pretenen una integració econòmica i/o social però no es contempla un traspass de competències

sobiranes. Les decisions es prenen per consens o unanimitat, per la qual cosa un sol membre pot vetar una decisió. A més seguint la anomenada “Diplomàcia de Cimeres” (Rojas Aravena, 2012) tot s’ha de decidir al més alt nivell. Hi han també dificultats derivades de les grans disparitats entre els països d’ Amèrica Llatina tan en termes de grandària com de demografia i desenvolupament econòmic. Caldrien mecanismes per compensar els desequilibris i garantir una distribució equitativa dels beneficis de la integració, però les carències en el desenvolupament intern de països líders com Brasil els fan reticents a assumir els costos. Tenim l’exemple contrari a l’ALBA que, finançada gairebé en exclusiva per Veneçuela, es va configurar com a grup de pressió dels països bolivarians a la UNASUR, la CELAC i la OEA, però amb la crisi econòmica i política del país després de la mort Hugo Chávez està debilitada.

La CELAC encarna les contradiccions del regionalisme llatinoamericà; uns països la veuen com un projecte contra-hegemònic en oposició a l’OEA que potència la autonomia de la regió. En canvi, per altres es un espai complementari al hemisfèric per facilitar la convergència regional. Les diferències també s’expressen en els aliats extraregionals. Mentre els membres de l’Aliança del Pacífic han signat acords de lliure comerç amb els Estats Units, la Unió Europea i s’obren al mercat Àsia-Pacífic, els membres de Mercosur s’hi resisteixen. Els dilemes entre integració i fragmentació, liberalització i proteccionisme, politització i pragmatisme i les diverses aliances regionals i extraregionals conformen un panorama complex del regionalisme llatinoamericà que respon a un context internacional multipolar en transformació. El futur de les diverses iniciatives vindrà també condicionat per previsibles tensions polítiques d’un canvi de cicle econòmic que tindrà conseqüències polítiques.

Bibliografia

Rojas Aravena, F. “Diplomacia de cumbres; el difícil camino hacia un multilateralismo cooperativo, proactivo y eficaz” FLACSO, 2012

Sanahuja, J. A. “La construcción de una región: Suramérica y el regionalismo posliberal” pp. 87-134 en Cienfuegos, M. y J. A. Sanahuja. “Una región en construcción. UNASUR y la Integración de América del Sur”, CIDOB, Barcelona, 2010.

Tussie, D. y Riggiorzi P. “The rise of Post-hegemonic regionalism: the case of Latin America” Springer, 2012.

Van Klaveren, A. “América Latina en un nuevo Mundo” Revista CIDOB d’Afers Internacionals, nº 100, pp. 131-150, 2012.

